

«Каб узняцца ізноў, і вышай...»

Уладзімір Дубоўка ўспамінаў пра Янку Купалу: «Аднойчы ляжалі мы з Іванам Дамінікавічам на беразе мора (1924 год). Ён памаўчаў, як звычайна. Пасля кажа: «Вось, браце, хвалі на моры. Няма ім ліку, няма ім спакою. Так і наша думка. Загадаеш сам сабе: ні аб чым не думаць, хоць колькі хвілінак. Не!»»

Мора, якое хвалюецца, нагадваў у тыя часы і літаратурны працэс на Беларусі. Актыўна развівалася мова, пераасэнсоўваліся гістарычныя набыткі і страты. Маладое пакаленне ўдавала на істоту, якую дагэтуль трымалі пад замком у задушлівым цесным катуху і васьць толькі выпусцілі на свежае паветра: яно ап'яняла, вабіла вялікімі магчымасцямі, сілы падаваліся неабмежаванымі нічым... У канцы 1920-х — пачатку 1930-х гадоў значна ўскладнілася літаратурнае жыццё, літаратурна-мастацкі рух. Супярэчнасці ва ўзаемаадносінах паміж пісьменнікамі, крытыкамі, тэарэтыкамі розных ідэяна-творчых мастацкіх і эстэтычных арыентацый і ўзроўняў, што спачатку разгараліся, а праз некаторы час затухалі, выявіліся з надзвычайнай сілай. У гэты час адбываліся найбольш вострыя спрэчкі і літаратурна-крытычная барацьба, эвалюцыйным праўленнем чаго стала размежаванне літаратурных творчых сіл, стварэнне літаратурных арганізацый. З раскола тага «Маладняка» ўтварыліся «Узвышша» (1926), пасля другога расколу — «Польмя» (1927), апроч таго, дзейнічалі «Мінскі перавал» (1927), што ўзнікла з суполкі «Звенні» (1925); «Пробліск» — пралетарска-сялянская беларуская літаратурная суполка (1927), «Беларуская літаратурна-мастацкая камуна» (1927). «Маладняк» у хуткім часе рэарганізаваўся ў БелАПП (1928). Пісьменнікі спрачаліся аб тым, якую павінна быць літаратура, даводзячы тое ўласнымі творами, распрацоўвалі канцэпцыі, планы і праграмы, канкуруралі з апанентамі і паміж сабой. Гэтая карціна віравання, браджэння патрабавалася як асяродак, фонавыя ўмовы для загартоўкі сапраўдных талентаў, адзінак, кожнаму з якіх было наканавана стаць прыступкай у развіцці нацыянальнай літаратуры.

Дакладная дата заснавання «Узвышша» — 26 мая 1926 года — амаль праз два з паловай гады пасля ўтварэння «Маладняка». Стварылі арганізацыю Адам Бабарэка, Кузьма Чорны, Кандрат Крапіва, Язэп Пушча, Змітрок Бядуля і Уладзімір Дубоўка. Яны ж і распрацавалі тэзісы, падпісалі адпаведныя дакументы (пасля таго, як У. Дубоўка, прысутны на арганізацыйнай нарадзе, адразу ж з'ехаў у Маскву, дзе на той час жыў і працаваў). Крыху пазней ва «Узвышша» прынялі Пятра

І сёння мы згадваем цяпло сяброўства Уладзіміра Дубоўкі і Адама Бабарэкі, сведчанні пра якое засталіся ў шматлікіх лістах, вывучаем найлепшыя ўзоры творчасці — і ўзвышаўцаў, і маладнякоўцаў, а іх спрэчкі адно з адным, сваркі і ідэйныя разыходжанні, як трэскі падчас буры, засталіся на ўскрайках памяці — у літаратуразнаўчых выданнях і здадзеных у архівы пратаколах. І кожны з тых пісьменнікаў з трагічным, найчасцей зарабарваным лёсам заслугоўвае Памяці.

Глебку і Максіма Лужаніна, потым — крытыка Антона Адамовіча, паэтаў Сяргея Дарожнага, Уладзіміра Жылку, Тодара Кляшторнага, пражайкаў Лукаша Калюга і Андрэя Мрыя, драматурга Васіля Шашалевіча і некаторых іншых.

Прычынай разрыву з «Маладняком» сталі не толькі ідэалагічныя супярэчнасці, імкненне вышэйзгаданых пісьменнікаў ствараць сапраўдныя ўзоры прыгожага пісьменства — не на пярэбру дна, калі найбольш актуальнымі лічыліся

паэмы творы з закальцаванай кампазіцыяй «Штурмуец будучыні аванпосты», «І пурпуровых ветразей узвівы»). Не менш схільнасць да наватарства выявілася і ў прозе. Так, раманы Кузьмы Чорнага «Сястра» і «Зямля», апавяданні, сярод

аб чым і даводжу да ведама пралетарскай грамадскасці».

А ў 1931 па камерах мінскай турмы хадзіў Дубоўкаў верш, штраф якога захаван у памяці Мікалай Улашчык — ён знаходзіўся пад следствам як кіраўнік моладзевым цэнтрам не існуючага СБВ:

*Шумеце, шумецце, высокія сосны,
Пілуйце вы дошкі адна ў адну, —
Збянтэжаны вораг шукае ратунку,
Сабе ўжо самому гатовіць труну.*

Няпроста было следчым зламаць такога волата духу, якім быў Уладзімір Дубоўка, калі паміж допытамі ён вяртаўся да творчасці дый яшчэ здэкаваўся са сваіх катаў... У турме Дубоўка скончыў пераклад Байранавага «Чайльд-Гарольда», перастварыў яго паэму «Шыльёнскі вязень», напісаў твор «Марка ў печле», дзе паказваліся пакуты вязня ў турме ГПУ. Пазней у перасильнай турме Воладды напісаў «Песні беларускіх выгнанцаў», якія сталі гімнам ссыльных беларусаў і выйшлі «на волю».

Тым часам літаб'яднанне «Узвышша» ў выніку нападак і цкавання вымушана было прыняць «Пастанову літаратурна-мастацкага згуртавання «Узвышша» пра палітычныя памылкі ў літаратурна-публіцыстычнай творчасці» (1930). У дакуменце адзначаліся недакладныя фармулёўкі ў асобных артыкулах яго сябраў, перабольшанне нацыянальнага моманту ў літаратуры, прызнаваліся «ідэйныя памылкі» ў творчасці ўзвышаўскіх паэтаў. Пазней кіраўнікі «Узвышша» былі вымушаны адмовіцца ад «нашаніўскіх традыцый старэйшага пакалення пісьменнікаў», абяцалі глыбей засвоіць палажэнні марксізму-ленінізму і ўключыцца ў калектывізацыю вёскі. Але гэта не выратавала літаб'яднанне: у снежні 1931 года на агульным сходзе арганізацыі было прынята рашэнне аб яе ліквідацыі.

«З зруйнаваннем «Узвышша» — не зруйнаецца пралетарская літаратура.

Фота з асабістага фонду Адама Бабарэкі ў БДАМЛІМ.

Літаратурнае згуртаванне «Узвышша». 1-ы рад (злева направа): Язэп Пушча, Адам Бабарэка, Уладзімір Дубоўка, Кузьма Чорны, Кандрат Крапіва; Вышэй: Максім Лужанін, Сяргей Дарожны, Антон Адамовіч, Тодар Кляшторны, Змітрок Бядуля, Уладзімір Жылка, Васіль Шашалевіч, Пятро Глебка, 1929 г.

творы, што апявалі камуністычна-сацыялістычнае будаўніцтва, але і асабістыя канфлікты паміж сябрамі арганізацыі.

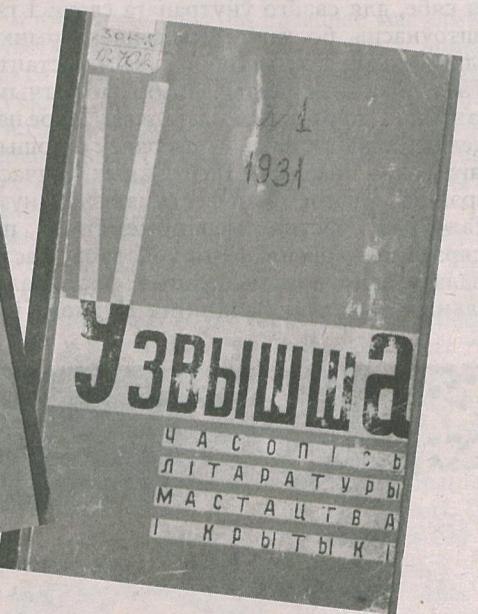
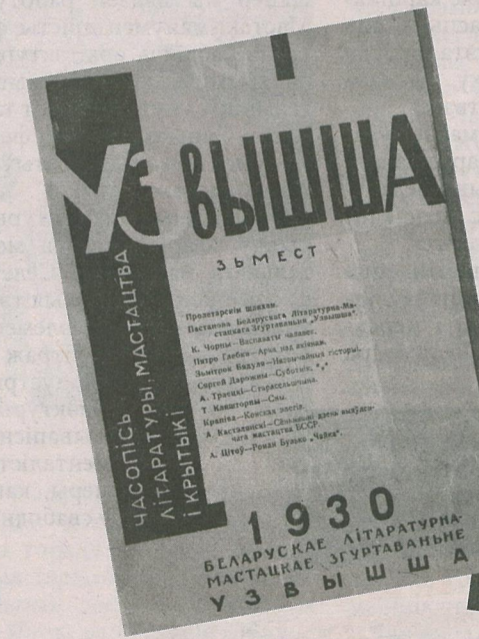
Кузьма Чорны ў аўтабіяграфіі падкрэсліваў: «Літаратурнае аб'яднанне «Узвышша», да якога я належу, якраз і змагаецца за літаратурны сталічны Мінск, супраць Мінска як губернскай правінцыі, з кансерватарскімі поглядамі на літаратуру і традыцыямі губернскага маштабу».

Ствараючы аб'яднанне, узвышаўцы арыентаваліся на плённую традыцыю беларускай дэмакратычнай літаратуры, актыўнай грамадзянскасці, але не за кошт растварэння асобы лірычнага героя і яго абязлічвання, што часам мела месца ў «Маладняку», а на аснове выяўлення індывідуальных творчых здольнасцей. Мэтай было стаць зачынальнай новага кірунку ў літаратуры без аглядакі на чужыя творчыя прынцыпы.

Асабліва ярка ў гэтым кірунку вылучаліся ўзвышаўскія крытыкі, работы якіх і цяпер, амаль праз стагоддзе, не страцілі адметнасці і актуальнасці. Крытыкі ішлі разам з пісьменнікамі — плячо ў плячо — а не асобна, нібыта толькі дапамагаючы літаратурнай практыцы, абслугоўваючы творчы працэс. Яны быццам ставілі агульны творчы эксперымент, вывяралі ў жыцці тэарэтычныя ідэі, меркаванні, намеры. Калі амаль уся мастацкая проза і паэзія ўзвышаўцаў, асабліва ў 1927—1928 гг., была вопытнай, эксперыментальнай, а самі пісьменнікі глядзелі на свае творы не як прагматыкі, а як мастакі, то гэта ж характэрна і для крытыкі, якая не толькі заклікала пісьменнікаў да смелых пошукаў, але і сама смела шукала разам з імі, — перакананы літаратуразнаўца Міхась Мушынскі. Варта пагартачь часопіс «Узвышша», каб падзяліць думку даследчыка: калі ў тыя часы модна было адмаўляць геніяльнасць і вартасць паэзіі Максіма Багдановіча, зводзячы яго да апявальніка дробнабуржуазных каштоўнасцей, то даследаванні Івана Замціна, Адама Бабарэкі і Язэпа Плашчынскага рашуча абвяргалі афіцыйнае меркаванне, даводзілі агульнанацыянальную ролю творцы і яго значнасць у кантэксте агульнаеўрапейскіх дасягненняў. Шчыравалі на ніве крытыкі Антон Адамовіч, Юры Бярозка, Аляксандр Вазнясенскі, Зміцер Снежка, калі-нікалі Уладзімір Дубоўка.

Надзвычай яскрава праявіўся эксперыментальны пачатак у творчасці паэтаў-узвышаўцаў, асабліва Уладзіміра Дубоўкі (як прыклад можна разглядаць яго дзве вельмі не падобныя па змесце і далёкія ад традыцыйнай беларускай

якіх вылучаліся пабудаваныя ў форме перапіскі («Справа Віктара Лукашэвіча»), — неабвержнае таму пацвярджэнне. Наватарскімі з'яўляюцца і аповесць Лукаша Калюгі «Ні госць, ні гаспадар», грацэскавыя творы Змітрака Бядулі; напрыклад, «Язэп Крушынскі» мае рысы рамана абсурду, рамана-маскі. У гэтым жа рэчышчы разглядаюцца і сатырычныя творы Кандрата Крапівы, якія вылучаюцца

адметнасцю ў традыцыйнай беларускай сатыры.

Гэта быў творчы росквіт, імклівы ўзлёт, і можна толькі ўяўляць, якіх вышынь дасягнула б айчыннае прыгожае пісьменства, калі б не страшныя гады наперадзе. Ужо ў лістападзе 1930 года ў рэзалюцыі «Узвышша» за подпісамі яго асноўных сяброў патрабавалася «жорсткай кары агентам міжнароднай буржуазіі ў Савецкай Беларусі — беларускім контррэвалюцыйным нацыянал-дэмакратам!» Пад апошнімі меліся на ўвазе ўзвышаўскія «былыя лідары» — Бабарэка, Пушча і Дубоўка. Яны на той час знаходзіліся ў турэмных засценках па справе Саюза вызвалення Беларусі. Напрыканцы года ў рэдакцыю «Чырвонай змены» прыйшоў ліст ад брата Уладзіміра Дубоўкі Язэпа (друкаваў сацыяльна-правільныя вершыкі пад псеўданімам Язэп Вазэрны), дзе ён адзначыў ганьбаю пазіцыю сваяка: «Ад думак Ул. Дубоўкі адмяжоўваюся, як і ад выступленняў нац. дэмакратаў,

Мы адкрылі і запоўнілі самыя прыгожыя балоны гэтай літаратуры. Што ж —

*Прытусіцца ў даліны з Узвышша,
Каб узняцца ізноў, і вышай.
Гэта лёс на спатканне выйшаў
І нярэстую сцэжку нам вышыў.*

Вітаю цябе. Цалую. Будзь мужным. Дай гэтай мужнасці сябрам», — так пісаў Уладзімір Дубоўка да Адама Бабарэкі. І сёння мы згадваем цяпло іх сяброўства, сведчанні пра якое засталіся ў шматлікіх лістах, вывучаем найлепшыя ўзоры творчасці — і ўзвышаўцаў, і маладнякоўцаў, а іх спрэчкі адно з адным, сваркі і ідэйныя разыходжанні, як трэскі падчас буры, засталіся на ўскрайках памяці — у літаратуразнаўчых выданнях і здадзеных у архівы пратаколах. І кожны з тых пісьменнікаў з трагічным, найчасцей зарабарваным лёсам заслугоўвае Памяці.

**Яна БУДОВІЧ
Калаж Святланы Таргонскай**